

13. Там же. - С. 39-41.

Літопис Мгарського монастиря (1682-1775)/Переказ українською літературною мовою, публікація і примітки В.Шевчука // Пам'ять століть. - 1997. - № 1. - С.11-12.

14. Логвин Г.Н. По Україні. - К.: Мистецтво. 1968. - С. 395.

15. Losinski J., Milobedski A. Atlas zabytkow architektury w Polsce. - Warszawa: Polonia, 1967. - S. 56.

16. Hornung Z. Sztuka barokowa. Architektura. 1660-1710. //Historia sztuki Polskiej. - Krakow, 1965. - T.2. - S .345.

17. Літопис Мгарського монастиря (1682-1775)/Переказ українською літературною мовою, публікація і примітки В.Шевчука //Пам'ять століть. - 1997. - № 1. - С. 29. Отривки из летописи Мгарского монастыря (1682-1775) //Киевская старина. - 1889. - Апрель. - Т.25. - С. 64-68.

18. Цапенко М.П. Архитектура Левобережной Украины XVII-XVIII веков. - М.: Стройиздат. 1967. - С. 167.

Дмитро Казіміров

●

ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ НА МЕНЩИНІ

У середині XVII ст. після Визвольної війни в соціальній структурі українського населення відбуваються значні зміни. Одне з найвагоміших місць у суспільстві починає посідати козацтво, а з його середовища виділяється найбільш привілейована частина, представниками якої були переважно багаті, досвідчені, авторитетні люди. Вони починають посідати ключові позиції у політичному та соціально-економічному житті новоствореної української держави. Згодом до цього середовища входить також шляхта, яка підтримала Б.Хмельницького, зберегла свої володіння і мала стійкі наміри щодо їх розширення. Можливо, саме наявність її у середовищі козацької старшини, яка формувалася, і спричинила створення прошарку великих землевласників, часто не залежних від волі гетьмана та з великими владними амбіціями. Ці люди посіли ключові посади в державних установах на всіх рівнях влади.

Однією з головних умов, яка закріплювала економічний, соціальний статус та в цілому панівне становище старшини у суспільстві була земельна власність. Тому протягом існування Гетьманщини відбувався процес концентрації землі у представників саме цього стану. На жаль, привілейована верхівка не змогла скластись як повноцінна державотворча сила, оскільки не уявляла сам процес побудови держави та її кінцевого вигляду. Окрім цього, не змінився її світогляд, продовжували діяти старі звичаї людських стосунків у суспільстві, які було не просто змінити.

Тому економічний інтерес, накопичення багатств починає посідати чільне місце в діяльності козацької старшини. Її розколи на ворогуючі угруповання приводили до братовбивчих війн, що врешті-решт підривало силу українського війська, вело до спустошення українських земель. Негативною стороною в її діяльності було і те, що в погоні за багатством вона допускала відверту зраду національних інтересів, що, зокрема, успішно використовувалося російським урядом. Так у козацькій старшині, на думку В.Шевчука, формувался тип колаборанта. Задля прикладу можна навести доноси старшини на гетьманів Д.Многогрішного, І.Самойловича, І.Мазепу. Інші представники козацької верхівки, спостерігаючи втрату політичної автономії і поглинення українських земель російською державою, намагалися зберегти хоча б свою економічну незалежність.

Старшинське землеволодіння почало формуватися вже в період Визвольної війни. Одним із таких способів було захоплення вільних земель, а також маєтків, залишених польською шляхтою.

Згодом у другій пол. XVII - XVIII ст. землеволодіння козацької старшини

починає набувати двох основних видів: на правах власності та тимчасового умовного тримання. До першого виду відносяться землі, які визначені в офіційних документах як «зуполні» або «вічне», «спокійне», «ненарушне» володіння. Ці землі були об'єктами купівлі, продажу, обміну, наслідування та застави. Разом з цим їх власник не був юридично зобов'язаний відбувати військову службу. Після смерті господаря маєтності могли успадкувати вдови, діти або інші родичі.

Іншим видом були умовні або рангові землеволодіння, що слугували жалуванням під час виконання якої-небудь визначеної служби та були приписані до військової посади, незалежно від особи, котра її обіймала. В період правління імператриці Анни Іоанівни (1730-1740 рр.) на запит сенату в Генеральну військову канцелярію про те, що означають у гетьманських універсалах пожалування в «спокойное и беспрепятственное владение», «до ласки войсковой», и «на вспартье дому», генеральна старшина подала таке пояснення: 1) «спокойное и беспрепятственное владение» – це довічне володіння; 2) «до ласки войсковой» – «до указа»; 3) «на вспартье дому» – «на wspomоженія дому до некоторого времени, а не вечно ж». [3, с.155]. Рангові володіння надавались із загального земельного фонду Війська Запорозького. Вони були у віданні Генеральної військової канцелярії, яка діяла під безпосереднім керівництвом гетьмана згідно з його вказівками.

А тепер розглянемо, яким чином відбувався процес накопичення й розподілу земель серед козацької старшини на Менщині.

Одними з найвідоміших власників, маєтності яких займали досить велику територію, була родина генерального судді Федора Лисенка, який мав «дворь...жилой в Осьмаках». Цей рід веде свій початок від козака або лисянського сотника на ім'я Яків, який був соратником М. Кривоноса [7, с. 210]. Його син Іван (Івашко) Якович Лисенко (? - 1629 - 1696 - до жовтня 1699 - ?) згадується як козак Лисянської сотні Корсунського полку (? -1649 - ?), потім полковник, прибічник Брюховецького (1663). З травня 1669 р. до серпня 1671 р. відомий як чернігівський полковник. 19 лютого він отримує універсал від гетьмана Д.Многогрішного про надання «до ласки войсковой» сіл Осьмаки та Дягови з млинами на Осьмаківській греблі на р. Мені. Дягова призначалася на «уживання та пожитковання». Крім цього, вказувалося й на те, щоб жителі даних сіл віддавали належне «послушенство»[1, с. 550 - 551].

Далі Іван Лисенко відомий як знатний військовий товариш. Щодо цього терміну, а також таких, як значний товариш полку, значний товариш сотні, значний і заслужений військовий товариш, то їх козацька старшина використовувала у другій половині XVII ст. для визначення свого рангу. Це була привілейована частина козацтва, яка за соціальним статусом наближалася до генеральної, полкової та сотенної старшини і справляла вагомий вплив на вирішення військових і державних справ. Поступово термін військовий товариш набував юридичного визначення, що зміцнювало політичні та правові позиції цієї категорії козацтва. З її середовища обирали генеральну старшину і полковників, сотників та інших військових урядників.

Водночас поширилася практика взяття під гетьманську оборону й безпосередню юрисдикцію військових службовців, у т. ч. військових товаришів. Це надавало їм ряд пільг, зокрема, звільнення їхніх дворів від сплати податків, від розквартирування російського війська, від виконання допоміжних робіт для армії [2, с.167].

У травні 1672 р. І.Лисенко їздив посланцем від генеральної старшини до Москви, а 17 червня 1672 р. був обраний генеральним осавулом. З липня гетьман І.Самойлович затвердив за ним млин на р. Сперші в с. Данилівка, куплений у козака Ісаєя Даниловича. А 7 серпня 1672 р. І.Лисенко отримує від І.Самойловича універсал про підтвердження за ним села Осьмаки з млинами на Осьмаківській греблі та на с. Дягову [13, с. 654]. Надалі І.Лисенко згадується, як наказний гетьман (лютий 1674 р.), полковник переяславський (липень 1677 – жовтень 1678 рр.),

значний військовий товариш (1678 – жовтень 1690 рр.), полковник переяславський (листопад 1690 – лютий 1692 р.р.) [7, с.210].

І.Лисенко брав участь у Чигиринських, Кримських (1687 – 1689 рр.) та Азовському (1696 р.) походах, про що, зокрема, вказувалося в універсалі гетьмана І.Мазепи від 1689 р., за яким підтверджувалися його права на Осьмаки та Дягову із млинами [10, с.128]. А в 1690 р. він отримує жалувану грамоту від Петра I на ці села, а також на «купленные мельницы въ Осьмаках, ... лесные угодия, поля и сеножать, въ Даниловке мелницу, поля съ сеножатями под местомъ Менюю» [1, с.585]. Ці володіння мали перебувати у власності І.Лисенка та його нащадків «неподвижно з правом, тѣ вотчины продать и заложить, и въ придание дать». Займаючи чернігівський полковий уряд, І. Лисенко тримав також м. Любеч разом із селами, в яких на 1730 р. нараховувалося 352 двори. У його володінні перебували села Переяславського полку: Студеники, Коноплі, Циблі, Козинці, Городище, В'юнище, Старе та ін. Помер він десь до 25 жовтня 1699 р. [10, с. 128].

У Івана Лисенка було двоє дітей: дочка Гафія та син Федір. Гафія (бл. 1665/1676 - ?) перебувала у шлюбі за Данилом Васильовичем Забілою (1657 - 1748 - ран. 1751 р.), бунчуковим товаришем (1735) [7, с. 211].

Наступним згадується Федір Іванович (? - 1680 - 5 січня 1751 рр.). Свою службу він почав у Кизикерменському поході 1695-1697 р р. При І.Мазепі займав якийсь старшинський уряд [7, с.211]. 25 жовтня 1699 р. Ф.Лисенко отримав від гетьмана універсал про підтвердження за ним сіл Осьмаків та Дягови. Потім він згадується як значний військовий товариш (? - 1709 рр.). А 9 квітня 1709 р. Ф.Лисенко отримав універсал від гетьмана І.Скоропадського, за яким підтверджувалися його права на батьківські маєтності. Крім цього, за ним закріплювався ліс під Батурином, «якій швагеръ его-жъ пан Данило Забѣла, над слушность право и декретъ, былъ подъ себе самоволне подгорнулъ...» Ф.Лисенко мав також право «...зъ селянь тамошних осьмаковских и дяговскихъ посполитыхъ...належитое... подданское послушенство и повинность, зъ млина Дяговского розмеровыхъ приходовъ двохъ частей зъ поколющиною и отъ мужицкихъ винокурныхъ казановъ показанщиною отбирати...» [1, с.589].

Надалі Ф.Лисенко відомий як Чернігівський полковий осавул (1717 - 1723), сотник березинський (1723 - 1728), генеральний осавул (1728 - 1741). Брав участь у Гилянському, Кримських, Польських, Дербентському та Кримському (1735) походах [10, с. 128]. Із 1741 р. – генеральний суддя, а в 1746 р. отримав універсал генеральної військової канцелярії на цей уряд.

Федір Лисенко протягом служби збільшував свої володіння. У 1710 р. він купує у мірошника з с. Дягова Леська Антонечка млин на Осьмаківській греблі на р. Дягові за 1000 золотих та 10 талерів, 2 травня 1717 р. він отримав універсал від Чернігівського полковника Павла Полуботка на посполитих у селі Киселівці. У 1736 р. вийшов імператорський указ про надання Ф.Лисенку маєтностей, а в 1737 р. згідно з указом Генеральної військової канцелярії він отримав із так званих «измѣнничих» маєтностей Григорія Новицького села Кліщинці та Галицьке у Лубенському полку. У Кліщинцях до його володіння відійшов млин на р. Сулі [7, с. 129].

Згідно з «Генеральним слідством про маєтності» у володінні Ф.Лисенка знаходився 51 двір у с. Осьмаках, 66 – у Дягові, куплених у с. Куковичах – 9, Данилівні – 6 дворів [1, с. 165]. У Киселівці він мав 19 дворів, у його володінні перебувало і с. Олександрівка. За ним також значились і млини: на р. Мені – млин із двома «мучними» колами і одним ступним із «волюшами», на р. Дягова – млин із чотирма колами [1, с. 105].

Під 1730 р. згадується володіння Ф.Лисенка селом Красилівкою в Остерській сотні, на яке його дядьку Трохиму Підтерєбі, обозному Київського полку, була видана царська грамота у 1663 р.[10, с. 129]. Тут тоді нараховувалося 20 дворів. Збереглися деякі дані про кількість та категорії підданих Ф.Лисенка у с. Кліщинцях та Галицькому. Так, у Кліщинцях нараховувалося 13 «тягловых убогих», 23

«пѣшихъ нищетныхъ», 3 підсусідки; у селі Галицькому – «тягло-убогихъ 29», «пѣшихъ нищетныхъ 23 двора» (1745 р.) [10, с. 129].

Ширші відомості про володіння Ф.Лисенка подає його духовний заповіт, створений ним у 1748 р. У цьому документі він розділив маєтності між своєю другою дружиною, дітьми від першого та другого шлюбів. Від першого шлюбу він мав п'ятьох синів: Андрія (помер у 1748 р.), Івана, Федора, Якіма, Трохима та п'ять дочок: Гафію, Анну, Анастасію, Тетяну та Марфу, які на той час були вже одружені. Перша дружина тут не згадана. І взагалі даних про її ім'я та походження не знайдено, є лише приблизні дати (? - 1680 - 1707 - ?) [7, с. 211].

Другою його дружиною була Єфросинія Апанасівна (Осьмаківська) Прохорова-Миткевич (? - 1711 - 1771 - ?), донька священика з с. Осьмаків Опанаса Єремійовича. Вона народила Ф.Лисенку трьох синів: Йосипа, Олександра та Степана; та двох дочок: Уляну, Катерину.

Призначаючи їм маєтності, Ф.Лисенко перш за все зважив на ту обставину, що діти від другого шлюбу були ще малими, а отже, потрібно було потурбуватися про їх навчання, майбутні шлюби, влаштування в подальшому житті. Спочатку для них призначалося село Осьмаки, де нараховувалося 50 дворів підданих, знаходився млин «о двухъ колахъ мучнихъ и 3-й вешнякъ и 4 коло ступное» [8, с. 106]. Батьківський двір в Осьмаках облаштований коштом генерального судді, сіножать при Великому Куті призначалися навпіл дітям першого та другого шлюбів.

Окрім цього, у Ф.Лисенка була пасіка, яку він влаштував у Панському лісі, гай, поля до двору в Осьмаках, а також інші куплені ним поля, сінокоси. Біля села Данилівка ним був придбаний лан Курчинський. Це все мали успадкувати діти від другого шлюбу. Їм також відходив хутір у Куковичах, село Красилівка Київського полку, в якому тоді налічувалося 10 дворів [10, с. 129].

У с. Блистова Ф.Лисенко мав хутір із сіножатями та галями; козяницькі млини та інші угіддя, які він отримав по закладному листу від бунчукового товариша Василя Дорошенка. Всі ці землі або гроші від їх продажу призначалися для дітей від другого шлюбу «... к воспитанію и обученію» [8, с. 107]. Вони також отримали у Мені двір та млин, село Галицьке у Лубенському полку, де було 60 дворів підданих. Тут знаходився ще млин із трьома «мучними» колами, трьома «вешняками» та просяними ступами. Цим всім господарством діти від першого та другого шлюбу мали володіти порівно. Для навчання дітей, а також, щоб видати згодом заміж дочок, призначалося срібло, гроші та інші коштовності з батьківського маєтку в Осьмаках.

У селі Куковичах Ф.Лисенко придбав у козака Сенченка хутір з усім приналежним до нього та інші двори. Один двір тут належав сину від першого шлюбу Якіму, а дочка генерального судді Анна Княжицька отримала двори у селі Бондарівка, двір із сіножаттю у селі Макошине, ниви. Її чоловік Іван Васильович Княжицький згадується у 1739 р. як бунчуковий товариш [10, с.132].

Дягову, де було близько 80 дворів підданих, Ф.Лисенко віддав « въ равное ... владѣніе» синам від першого шлюбу: Івану, Якіму, Федору та Трохиму [8, с.112]. Також їм відійшли у спадок ще деякі маєтності, а саме: «...старшому сину... Ивану, мельницу въ сѣлѣ Дяговѣ, прозываемую Корсуновской, о двухъ камняхъ мучныхъ; Федору и Якіму, по одному камню въ томъ же сѣлѣ Дяговѣ, въ мѣлнице сѣлской, прозываемой Джусовской и шинокъ той, где Пулка шинковаль, со всемъ строениемъ Якіму, сыну же моему Трохиму, въ сѣлѣ Даниловцѣ мельницу о двухъ колахъ, ... дворъ со всемъ строениемъ и сажалками двома, якими покойный син мой Андрей владѣлъ...» [8, с. 112].

Разом з тим, у володіння синам від першого шлюбу з подальшим успадкуванням відходили й інші маєтності, придбані генеральним суддею. Так, Іван отримав у селі Олександрівці двір з винокурнею, а також городи, сади та поля (куплені Ф. Лисенком у козака Андрусенка). У селі Киселівці Ф.Лисенко мав 10 підсусідків, тут також у нього були городи та шинок. Разом з цим Іван отримав ще кілька хат та городів у селі Дягові. Федір і Трохим отримали від батька у «вѣчность» та «общее

владі» поля, сіножаті та ліс у Дягові. Якому відходив ліс у Данилівці. На всіх синів від першого шлюбу признався сінокіс «до половини кута великого отческого», а також Куруківська сіножать, луг у Блистіві.

«Пляц отческій», який розташовувався у Мені, мав перебувати у спільному володінні дітей від першого та другого шлюбів. Частина цих маєностей належала дочці Гафії, яка була дружиною менського сотника Г.Кузьминського (шинок та городи). Інший шинковий двір під назвою Курчинський призначений був іншій дочці – Анастасії Сахновській, потім Саватинській. Отримав двір у Мені і син Яким. Наостанок генеральний суддя Ф.Лисенко закликав своїх нащадків справедливо розподіляти маєності між собою, не залишати нікого без спадку, а також «... отчески всегда желал между первымъ и вторымъ малженствами вечной братерской любви»[8, с. 113]. Наголошено було й на тому, щоб у разі необхідності вони повинні уміти відстояти права на свої землі, для чого ним і створено цей документ. Під заповітом свої підписи поставили: генеральний суддя Яким Горленко, секретар генеральної малоросійської комісії Федір Козловський, бунчуковий товариш Федір Чуйкевич, військовий канцелярист Іван Черняхівський.

У подальшому, нащадки Ф.Лисенка продовжували розширювати маєності роду. Сини генерального судді займали різні ранги у старшинській ієрархії та посади в державному управлінні. Так, Андрій Федорович був у 1729 - 1746 рр. сотником у Березні. Помер у 1748 р., був бездітним.

Іван Федорович був значним військовим товаришем, а у лютому 1723 р. його було обрано сотником у с. Киселівці на місце Павла Омеляновича, згадується на цьому уряді у 1735 р., абиштований сотник Киселівський (1745-1752 рр.). На 1730 р. за ним нараховувалося 19 дворів у с. Киселівці та 14 дворів у с. Олександрівці. У 1745 р. він придбав у військового товариша Кирила Лукашевича село Верхолісся з млином на р. Мені та інші угіддя, у 1752 р. отримав гетьманський двір у с. Олександрівці. Тут він проживав зі своєю дружиною Анастасією Іванівною. Їй належала одна хата у Киселівці, 33 – в Олександрівці, 17 – у Верхоліссі і 4 – в Дягові [10, с. 130].

Яким Федорович у 1760 – 1763 р.р. згадується як бунчуковий товариш. Окрім володінь, отриманих за батьківським заповітом, на 1760 р. за ним було 9 хат у Дягові та 2 – у Данилівці. Федір Федорович у 1760-1763 рр. також відомий як бунчуковий товариш. У Дягові за ним було 16 дворів, а у Куковичах – 1 хата. Він усиновив свого племінника Павла Петровича Сахновського і в 1763 р. надав йому свою маєність у Дягові: двір, ґрунти, млин, підданих. Згодом племінник успадкував його володіння [10, с. 131].

Трохим Федорович, син від першого шлюбу, за заповітом отримав у селі Данилівці млин при двох колах та двір, яким володів його брат Андрій, помер у 1748 р. Йосип Федорович, син від другого шлюбу, у 1757 – 1770 рр. був бунчуковим товаришем. Мав частину млина у селі Дягові (1757 р.), жив у с. Куковичі. Олександр Федорович теж був бунчуковим товаришем. Ганна Федорівна, дочка від першого шлюбу, володіла маєностями у с. Бондарівка, жила у с. Куковичі.

Щодо онуків Федора Лисенка, то можна навести наступні дані. Василь Іванович у 1744-1760 р.р. відомий, як киселівський сотник «атестованій въ хорунжіе полковіе» (1768 р.). У нього у 1760 р. у с. Киселівці було 29 хат. У 1751 р. «з приязни своей даровизною» поступився бондарівською сіножаттю киселівському сотенному писарю Василю Ковтуну. Павло Іванович у 1752 - 1760 рр. був військовим канцеляристом, а у 1768 р. відомий як бунчуковий товариш, мав у с. Верхоліссі 14 хат та 39 дворів [10, с. 133].

Що стосується головних батьківських володінь, то у 1783 р. Дягова згадується як маєність бунчукового товариша Йосипа Лисенка та вдови бунчукового товариша Федора Лисенка, їх племінників Андрія, Якова, та Івана Лисенків [11, с. 329]. Тут також згадується відставний полковий осавул Андрій Лисенко та син бунчукового товариша Якіма Лисенка Яків.

Осьмаки, згідно з описом, належали бунчуковому товаришу Йосипу Лисенку

та його племінниці Єфросинії, дочці Олександра, дружині колезького асесора Магденка [11, с. 330].

Значна частина володінь належала і роду Сахновських. Його представники приблизно з 1662 до 1770 рр. з перервами займали посаду менського сотника. Також їх можна знайти і серед березинських сотників. Вихідці з цієї родини обіймали посади і в управлінні Чернігівським полком. Так, Гнат Васильович Сахновський приблизно у 1721 – 1731 рр. був полковим обозним, а Сахновський Іван десь у 1767 р. займав посаду полкового судді [6, с. 54 - 59,67]. Згодом представників цього роду ми знаходимо у збройних силах «Української держави» гетьмана П.Скоропадського. Військовий старшина Сахновський та полковник із таким же прізвиськом був командиром окремого важкого гарматного дивізіону в армії Денікіна (1919 р.) [7, с. 310, 311].

Збереглись також відомості про печатки сотників Сахновських. У 1720 р. менський сотник Гнат Васильович Сахновський (? -1700.01 - 1719.01 - ?) мав печатку, на якій було зображено восьмикутну зірку, кавалерійський хрест і півмісяць; по ліву сторону – стріла, по праву – меч. Літери «И. В. С. М.» означали «Игнатий Васильович Сахновский, сотник Менский». Його онук сотник березинський Яким Сахновський (1748.15.02. - 1769 р.р.) у своїй печатці поєднав зображення берези та шаблі, стріли та півмісяця. Таким потім був і герб міста [14, с. 652].

Про Гната Сахновського збереглися також і деякі перекази про те, що у 1709 р., коли тривала російсько-шведська війна, він заховав сотенну скарбницю в урочищі Кут біля Остречі та наказав залити її водою [13, с. 367]. Він організував і оборону Мени, коли за його наказом було насипано редут-батарею за містом. У 1709 р. він отримав жалувану грамоту Петра I, подану графом Г.Головним у Сумах 17 січня. Тут вказувалося, що: « Наше царское величество пожаловали...сотника Игнатия Васильевича...два сельца Величковку и Феськовку, в сотне Менской обретающиеся»[5,с.3]. У цьому ж році вийшов універсал гетьмана І. Скоропадського, де зазначалося, що ці села надані Г.Сахновському «до ласки войсковой». Він також отримував «млинь передній на гребльѣ Менской Федора Кучора и Ничипора Губского зъ двома каменями мужицькими» [1, с. 278]. З млинів певна частина прибутків йшла на користь гетьманської адміністрації. Також війту і посполитим цих сіл наказувалося віддавати сотнику належне послушення, окрім козаків, які перебували на військовій службі.

У 1715 р. Г.Сахновський отримав від І.Скоропадського універсал – привілей про звільнення його маєтностей від тютюнової десятини [4, с. 68]. У 1730 р. у Феськівці за ним рахувалося 25 дворів, а у Величківці – 32 [1, с. 110]. Згідно з Рум'янцевським описом Малоросії у володінні Сахновських перебували села Низківка, Баба. Низківка, у якій тоді був 51 селянський двір, належала Івану Сахновському, котрий у 1739-1760 рр. був полковим обозним. Володів він тоді і Величківкою, в якій налічувалося 40 козацьких дворів і 13 селянських [8, с. 102]. У Феськівці дворами володіли військові товариші Пантелеймон та Йосип Сахновські. Село Баба, в якому нараховувалося 152 козацьких двори та 4 селянських, перебувало у володінні менського сотника Павла Сахновського (1753 - 1770 р.р.).У військового товариша Йосипа Сахновського був також хутір біля села Максаки. Величківка належала згодом придворному радникові Михайлу та його двоюрідному братові Андрію Сахновським. Недалеко від с. Киселівки вони мали греблю на р. Мені [11, с. 327]. Феськівка переходить у володіння бунчукового товариша Якіма, Степана та Михайла Сахновських «с двоюрідними ихъ братьями и племянниками.» [11, с. 330].

Серед значних землевласників на Менщині згадується також родина Бобирів. У 1691 р. гетьман І.Мазепа видав універсал, за яким військовий товариш Данило Федорович Бобир отримав «до ласки войсковой» село Данилівку з правом «от посполитыхъ тяглихъ... належитую повинность та послушення отбирати» [1, с.607]. А у 1709 р. вийшов універсал гетьмана І.Скоропадського на це село, адресований також дружині Д. Бобира та його сину Григорію. У 1730 р. у Данилівці

зазначено 56 дворів, якими тоді володіли військові товариші Іван та Дмитро Бобирі. Їм також належали два млини на р. Сперші з чотирма колами [1, с. 708]. Потім Данилівкою володів стольненський сотник Роман Бобир.

Частина володінь у Менській сотні належала до гетьманського двору І.Мазепи, а також І.Скоропадського. Так, між селами Макошиним та Великим Устям розташовувалися озера, з яких сюди надходила риба: Десняк, Велика Глушка, Пічков, Титовка, Окольне, Хоробор, Ювжин, Добротов, Бистра, Прикал, Пісочна, Лоша, Лопата, Тиха, Річище та ін. Всього 23 [9, с. 51]. Серед гетьманських володінь згадується також село Домашлин. Спочатку воно належало Менській ратуші, потім І.Мазепа надав його у володіння менському сотнику Івану Курці (1685.09-1696.02). Згодом гетьман взяв це село до свого батуринського замку, а незабаром передав генеральному писарю Пилипу Орлику. Після переходу І.Мазепи на бік шведів, селом заволодів на два роки чернігівський полковник П. Полуботок. Потім поступився ним бунчуковому товаришу Василю Полоницькому взамін села Боровичі. У 1710 р. він отримує універсал від гетьмана І.Скоропадського на це село, а також дозвіл «на гаченя гребли при хуторі Брецькомъ...», слободу Іванівку при Хавдіївському млині. Крім цього, В. Полоницький мав право «на грунтахъ домишлинськихъ людей заграничныхъ литовськихъ осадити и спокойне владѣти» [8, с.110]. У 1710 р. ним була поселена на «козацкихъ сотнѣхъ Менской грунтахъ» слобода Володимирка, в його володінні також була слобода Михайлівка.

У 1730 р. у с. Домашлині було 63 двори, слободі Іванівці – 19, Михайлівці – 14, Володимирці – 19 дворів. Після смерті В.Полоницького слобідкою володіли його діти, «а обидиміє тѣхъ козаки бьють чѣломъ и трѣбують в обидяхъ своихъ сатисфакціи» [1, с.187]. Надалі згадується, що у Домашлині було 35 дворів козаків, 13 селянських дворів, якими володів значковий товариш І.Соколовський. 22 дворами володів чернігівський суддя Тимофій Сенюта. Решта залишалася за нащадками В.Полоницького [8, с.102].

У подальшому Домашлином продовжували володіти полковий суддя Т.Сенюта та менський сотник Селиванов, у якого був хутір недалеко від Домашлина в урочищі Неглинному. Село Брець належало синам бунчукового товариша Михайла Полоницького – Григорію, Федору та Якову [11, с. 322]. У полкового судді Т. Сенюти знаходились також у володінні хутір Вертеча, що над р. Брецьчу, на якій була гребля з млином на одному колі, хутір в урочищі Великий ліс біля Домашлина, с. Низківка та хутір біля нього [11, с. 323].

Мала відношення до Менщини і родина Забіл. Так, Пантелеймон Михайлович (? - 1700 - 1767 - ?), який у 1729 - 1760 рр. був борзнянським сотником, разом із братом і племінником 22 березня 1752 р. отримав гетьманський універсал на м. Мену (79 дворів) і с. Землянку (15 дворів) замість Коропа, що відійшов на користь Генеральної військової артилерії [7, с. 173].

Також у Менській окрузі перебували маєтності й інших посадовців. Так, згідно з описом Новгород-Сіверського намісництва біля Домашлина був хутір, який належав сотенному хорунжому Трохиму Падалці, слобода Хавдіївка перебувала у володінні бунчукового товариша Миклашевського та військового товариша Г.Завадського, тут була ще гребля на річці Брець з млином на одному колі [11, с. 325]. Частину володінь мав тут генеральний осавул І.М.Скоропадський. Це хутір Різківка та с. Макошине, де йому у рангове володіння надійшло 65 дворів підданих [11, с. 326].

Таким чином, до середини XVIII ст. козацька старшина стала одним із найбільших власників земель на Менщині, що в цілому є підтвердженням тих процесів, які відбувалися в тогочасній Українській козацькій державі. Тут ми бачимо перехід рангових володінь у спадкові, пожалування старшині вільних сіл та ін. Ще одним важливим джерелом зростання старшинського землеволодіння було скуповування земель, але яким шляхом воно здійснювалося – невідомо. Однак, як свідчить загальна практика того часу, тут часто застосовувалися груба сила та обман, що вело до захоплення земель старшиною.

Відразу після прибрання земель до своїх рук, старшина намагалась отримати гетьманський універсал або царську грамоту, які давали право володіння цими землями та пов'язані з цим привілеї.

Джерела та література:

1. Василенко М.П. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка (1729-1730). - Чернигов, 1908. - Вып. III.
2. Військові товариші (вступна стаття та публікація В.Панашенко)// Київська старовина. - 1998.- № 3. - С. 166-179.
3. Гуржий А.И. Формирование крупного феодального землевладения козацкой старшины на Левобережной Украине (2-ая пол. XVII -60-е г.г. XVIII) //История СССР-1983.- № 3. - С. 153-162.
4. З документації гетьмана І.Скоропадського(підгот. до друку і передмова Ю.Мицика)// Сіверянський літопис.-1997. - №6. -С. 66-71.
5. Калібаба Д.П. Козацького роду: з історії краю //Наше слово. - 1991. - 7 листопада. - С. 3-4.
6. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Ч.1. Урядники гетьманської адміністрації. - К., 2005.
7. Його ж. Генеалогія українського козацтва. Нариси історії козацьких полків. - К., 2004.
8. Лазаревский А. Обозрение Румянцевской описи Малоросии. - Полк Черниговский. - Чернигов, 1806.
9. Мазепина книга (1726 р.) (Упоряд. та вступна стаття І. Ситого). - Чернігів, 2005.
10. Модзалевский В. А. - Малороссийский родословник. - В 4т., Том третий. Л - С. - К., 1912.
11. Опис Новгород-Сіверського намісництва. - К., 1931.
12. Панченко В. Геральдика сотенних містечок Чернігівщини // Сіверянський літопис. - 1997. - № 5. - С. 14 - 39.
13. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657-1687 р.р.), - Київ - Львів, 2004.
14. Чернігівщина - земля козацька. Календар на 2000 рік. - К., 1999.
15. Шевчук В. Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення. - К., 1995.

